

Grzegorz Jasiński

**Słownik duchownych ewangelickich na Mazurach
w XIX wieku (1817-1914)**

Dąbrówno 2015, ss. 504

Grzegorz Jasiński, profesor Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, jest autorem licznych prac dotyczących dziejów dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych Prus Wschodnich, w tym Kościołów protestanckich (m.in. *Kościół ewangelicki na Mazurach w XIX wieku*, Olsztyn 2003; *Kościół i sekty protestanckie*, [w]: *Historia Pomorza*, t. IV: (1850–1918), Toruń 2002) oraz wydawcą źródeł do historii tych Kościołów: m.in. F.S. Oldenberg, *Zur Kunde Masurens. Bericht für den Central-Ausschuß für Angelegenheiten der Inneren Mission aus dem Jahre 1865*. Dortmund 2001; *Geschichte des Protestantismus in Polen. Archieführer / Dzieje protestantyzmu w Polsce. Przewodnik archiwalny* (wspólnie z E. Alabrudzińską i H. Krajewską), Toruń 2001, A. Sapatka, *Kronika parafii ewangelickiej w Rynie w Prusach Wschodnich* (z G. Białuńskim), Warszawa 2003. Kontynuacją tych badań jest *Słownik duchownych ewangelickich na Mazurach w XIX wieku (1817-1914)* wydany przez zasłużoną dla krzewienia dziedzictwa mazurskiego Oficynę Wydawniczą „Retman” jako 27 tom serii „Moja Biblioteka Mazurska”.

Do autorów podejmujących badania dotyczące biografii osób pochodzących z Prus Wschodnich należeli w przeszłości: Władysław Chojnacki, autor tekstu *Słownik polskich nazw osobonych na Mazurach i Warmii (problematyka i postulatory badawcze)*, Tadeusz Oracki, który opublikował, m.in. *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do 1945)*. Wspomniany Władysław Chojnacki rozpoczął także pracę nad „Kartoteką pastorów na Mazurach w XIX wieku”, do której materiały zbierał głównie w oparciu o czasopisma ewangelickie z tamtej epoki. Kolejni autorzy badający tematykę mazurską korzystali z tej rozpoczętej pracy. Ostatecznie w 1982 r. trafiła ona w ręce Grzegorza Jasińskiego, który to we wstępie do swojej pracy zaznaczył, iż rękopis ten stał się „szkieletem, na którym zbudowany został niniejszy *Słownik duchownych ewangelickich na Mazurach w XIX wieku (1817–1914)*”.

Prace nad dziejami wschodniopruskich pastorów podejmowano również w historiografii niemieckiej poczynając już od XVIII w. W 1777 r. swój wykaz księży z tego regionu opublikował Daniel Heinrich Arnoldt. Innym autorem

przygotowującym prace na ten temat był Ludwik Rhesa. Kolejne dziesięciolecia zaznaczały się już jednak tylko publikowaniem urzędowych wykazów pracujących duchownych, gdzie można było wyłącznie znaleźć: datę urodzin i ordynacji oraz datę objęcia urzędu kościelnego.

Informacje tego typu można było np. znaleźć w *Pfarr-Almanach für die Evangelische Kirchenprovinz Ostpreußen* ukazujących się na przelomie XIX i XX w. Do prac nad dziejami duchownych przystąpił w tym czasie welawski pastor Johannes Zachau. Materiały te splonęły jednak po zajęciu miasta przez Rosjan w 1945 r.

Po drugiej wojnie światowej w niemieckiej historiografii kontynuowano prace biografistyczne czego efektem były, m.in. prace: F. Moeller, *Altpreußisches evangelisches Pfarrbuch von der Reformation bis zur Vertreibung im Jahre 1945*. Bd. 1: *Die Kirchspiele und ihre Stellenbesetzungen*, Hamburg 1968; *Altpreußisches evangelisches Pfarrbuch von Reformation bis zur Vertreibung im Jahre 1945. Biographischer Teil. Erste Lieferung: Abbe–Brenner – K. Bürger, Müller-Dultz, Walther*, [w:] *Altpreußische Biographie*. Band V. 1. Lieferung. Herausgegeben im Auftrage der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung von K. Bürger, Marburg 2000, s. 1654, 1655; *Das „Zwischenmanuskript“ zum Altpreußischen evangelischen Pfarrerbuch*. Bd. 1: *Abbe–Czypulowski*. Auf Grundlage der Sammlungen von Friedwald Moeller, bearbeitet von W. Müller-Dultz, R. Heling und W. Kranz, Hamburg 2012; toż, Bd. 2: *Daase–Gyszicki*. Auf Grundlage der Sammlungen von Friedwald Moeller, bearbeitet von W. Müller-Dultz, R. Heling und W. Kranz, Hamburg 2013; toż, Bd. 3: *Haack–Kytlickowski*. Auf Grundlage der Sammlungen von Friedwald Moeller, bearbeitet von W. Müller-Dultz, R. Heling und W. Kranz, Hamburg 2013.

Teraz do grona autorów badających życiorysy pastorów z Prus Wschodnich dołączył Grzegorz Jasiński. Ma on już w swoim dorobku liczne publikacje opisujące dzieje poszczególnych pastorów pracujących na tym obszarze. Teraz Czytelnik ma okazję zapoznać się z monografią duchownych ewangelickich pracujących na Mazurach w XIX w.

Książka zawiera 862 biografie (podzielone na cztery główne części):

1. Obok dat oraz miejsc urodzin i śmierci, zawiera także drogę życiową: zdobyte wykształcenie, zdane egzaminy oraz praca zawodowa zarówno w szkolnictwie, jak i w Kościele;

2. Obejmuje wszelkie informacje dotyczące sylwetek duchownych, ich ocen, form działalności, zainteresowań, nagród, kar itd., słowem odnalezionych na ich temat wiadomości, tych ważnych jak i, może z pozoru, mniej istotnych, ale również przynoszących ich charakterystykę;

3. Zawiera informacje o stosunkach rodzinnych;

4. Zawiera informacje o odnalezionych publikacjach autorstwa danego duchownego podzielone według klucza: I. wydawnictwa zwarte; II. artykuły/recenzje/anonse; III. tłumaczenia; IV. redakcje: a. wydawnictw zwartych, b. gazet, kalendarzy itd. Biogram kończy wykaz wykorzystanych źródeł, zawierający kolejno odwołania do źródeł archiwalnych, wiadomości z czasopism, wydawnictw zwartych oraz innych (adresy stron internetowych).

Chronologicznie biogramy wykraczają poza podane w tytule daty 1817–1914, ponieważ w *Słowniku* autor ujął wszystkich duchownych Ewangelickiego Kościoła Unijnego (oraz występujących w niewielkiej liczbie) Kościoła Ewangelicko-Reformowanego (niemieckiego) pracujących na terenie Mazur, co zostało dokładnie określone we *Wstępie* (*Obszar badań i ich zakres chronologiczny*). Przedstawiono także biogramy księży rozpoczynających swoją pracę jeszcze przed rokiem 1817, o ile kończyli ją, co najmniej, w tym roku, a także tych, którzy zaczęli w 1914 roku i kontynuowali ją w okresie późniejszym, niektóre z nich wykraczają nawet poza 1945 r. Uwzględniono wszystkich (znanych autorowi) ordynowanych duchownych pracujących na Mazurach, bez rozróżnienia na zajmowane stanowisko, w tym również duchownych pomocniczych, zaczynających tam pracę i po krótkim (niejednokrotnie kilkumiesięcznym pobycie) przenoszonych poza to terytorium.

Poza właściwą częścią biograficzną praca zaopatrzona jest w obszerny (ok. 4 arkusze autorskie) wstęp, będący w praktyce analizą funkcjonowania grupy duchownych na terenie dwujęzycznym, jakim było polsko-niemieckie pogranicze Mazur. Z niego (wstępu) możemy dowiedzieć się o pochodzeniu społecznym i terytorialnym mazurskich duchownych, studiach teologicznych i okresie oczekiwania na stanowisko, charakterystyce ich pracy zawodowej, kierunkach teologicznych, którym hołdowali, domu pastorskim i sytuacji materialnej, wreszcie o ich postawach wobec mazurskich wiernych i stosunku do języka polskiego.

Pracę uzupełnia spis duchowieństwa, w rozbiciu na obsadę poszczególnych parafii z datami sprawowanych funkcji, oraz wykazy wskazujące na pokrewieństwo duchownych mazurskich: I. Duchowni dziedziczący zawód w liniach prostej wstępującej i zstępującej; II. Duchowni w linii bocznej II stopnia (bracia) pracujący na Mazurach oraz wykaz superintendentów. Zaopatrzona jest ona również w indeks osób pojawiających się w obrębie w poszczególnych hasel.

Słownik posiada swoją specyfikę, ponieważ – choćby w porównaniu do słowników biograficznych duchowieństwa katolickiego w Prusach Wschodnich opracowanych przez Andrzeja Kopiczkę – Grzegorz Jasiński nie dysponował zasobem zwartym archiwalnym, a zwłaszcza aktami personalnymi, gdyż

wraz z znakomitą większością protestanckich dokumentów kościelnych z Prus Wschodnich, zaginęły bądź uległy zniszczeniu w czasie II wojny światowej. Stąd praca ta oparta jest na danych uzyskanych z różnych źródeł, przede wszystkim akt różnej proweniencji: z archiwów niemieckich i polskich uzupełnionych o kwerendę przeprowadzoną w czasopiśmie z epoki oraz, oczywiście, stosowną literaturę.

Praca z jednej strony jest uzupełnieniem prowadzonych dotychczas badań nad historią Kościołów protestanckich w Prusach Wschodnich, a zarazem kontynuacją prac nad kościelną protestancką biografistyką Prus Wschodnich rozpoczętych w Niemczech na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. (F. Moeller). Z drugiej – z racji swojej rozległości i szczegółowości stanowi istotny wkład do badań nad rolą duchownych ewangelickich na ziemiach językowo mieszanych – jedynej grupy pruskich urzędników państwowych znających *ex officio* język polski, z czego wynikało ich oddziaływanie na tym terenie nie tylko na płaszczyźnie duszpasterskiej.

Jarosław Kłaczek